

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

ЧАЇНСЬКИЙ Юрій Олександрович

УДК 94(438)(I) "1918/1923":329.733

**ПОЛІТИКА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ І ФРАНЦІЇ
ЩОДО ТЕРИТОРІАЛЬНИХ МЕЖ ПОЛЬЩІ У 1918-1923 РОКАХ**

07.00.02 – всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата історичних наук

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі всесвітньої історії Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник

кандидат історичних наук, професор
Ладиченко Тетяна В'ячеславівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
Інститут історичної освіти,
завідувач кафедри методики викладання
історії та суспільно-політичних дисциплін.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
Жалоба Ігор Володимирович,
Національний авіаційний університет,
Інститут міжнародних відносин,
завідувач кафедри міжнародної інформації;

кандидат історичних наук
Мрака Ігор Богданович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
асистент кафедри історичного краєзнавства.

Захист відбудеться « 17 » червня _____ 2011 р. о 12:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.02 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано « 10 » травня _____ 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. А. Стоян

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Динамічний розвиток сучасного світу ставить людство перед необхідністю вирішення нових нагальних проблем. Поряд з цим, реальністю ХХІ століття залишаються традиційні питання, помітне місце серед яких належить територіальній проблематиці. Вона проявляється у прагненні народів, позбавлених власної державності, до виправлення цієї несправедливості, у процесах децентралізації в межах однієї країни, а також в агресивних планах певних суб'єктів міжнародних відносин щодо інших держав. Тому це питання продовжує бути актуальним для світового співтовариства, яке повинне не забувати уроки винесені із двох світових воєн, в основі котрих знаходились саме територіальні протиріччя.

Одним з найбільш проблемних і суперечливих відрізків всесвітньої історії ХХ століття є міжвоєнний період. Внаслідок розпаду Російської, Австро-Угорської та Німецької імперій, поштовхом до чого стала Перша світова війна, у Центрально-Східній Європі виникла низка незалежних держав, творення яких відбувалось у гострій внутрішній боротьбі та міждержавному протиборстві. У цьому зв'язку особливої актуальності набуває дослідження процесу формування кордонів відновленої Польської держави та ставлення до нього з боку Великої Британії і Франції як основних європейських гравців після 1918 р.

Період Першої світової війни і повоєнного врегулювання характеризується підвищенням інтересу фактично всіх європейських держав – як учасників Антанти, так і Німецького блоку – до питання відновлення Польської державності. Саме тоді це питання постало так гостро, як ніколи раніше, на перетині інтересів різних країн та їх зовнішньополітичних амбіцій, адже перспектива його вирішення була пов'язана з радикальним територіальним переділом Центрально-Східної Європи і докорінними змінами в існуючому «балансі сил» на континенті.

Різні зовнішньополітичні стратегії Франції і Великої Британії, які чітко почали проявлятися ще наприкінці Першої світової війни, спричинили виникнення протиріч між ними та обумовили неоднаковий підхід до багатьох проблем. Крім того, територія Центрально-Східної Європи традиційно займала різне місце в їхніх концепціях. У цьому контексті актуальною є тема дослідження британської та французької політики щодо становлення польських кордонів, котра не була предметом вивчення у вітчизняній історіографії за винятком поодиноких моментів, у межах якої можна чітко виявити спільне і відмінне у зовнішньополітичних курсах означених країн у 1918–1923 рр. як щодо Польщі, так й Європи загалом.

Дослідження є актуальним для України, адже долі українського і польського народів-сусідів, які мали багато спільного та антагоністичного у своїй історії, тісно переплітались. Сьогодні, в умовах нового етапу розвитку українсько-польських взаємин, утвердження обох держав у світовому співтоваристві, коли Польща є повноцінним учасником європейської політики, а Україна тільки робить спроби інтегруватись до європейської спільноти, особливої актуальності набувають уроки відновлення державності та становлення Польщі на міжнародній арені.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане на кафедрі всесвітньої історії Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова і є складовою

теми «Проблема гуманізму і духовності в процесі викладання всесвітньої історії» (протокол №6 від 25.12.2006 р.), а також складовою частиною освітнього проекту європейських досліджень Ради Європи «Конфлікти 1914–1921 рр.». Тема дисертації затверджена вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 10 від 24 квітня 2008 року).

Мета дисертаційної роботи полягає у дослідженні політики Великої Британії і Франції щодо становлення територіальних меж Польщі у 1918–1923 роках. Відповідно до поставленої мети визначено конкретні **наукові завдання**:

- з'ясувати ступінь вивчення питання політики Великої Британії і Франції щодо територіальних проблем Польщі у 1918–1923 роках;
- визначити і порівняти вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на відновлення Польської держави;
- виявити основні чинники формування політики Великої Британії і Франції стосовно Польщі та її можливих кордонів;
- показати місце і значення Польщі у зовнішньополітичних концепціях Франції і Великої Британії;
- охарактеризувати вплив британського-французьких протиріч на можливості вирішення Польщею своїх територіальних проблем самостійно;
- проаналізувати зовнішньополітичні орієнтації Другої Речі Посполитої та їхній вплив на перебіг встановлення кордонів;
- оцінити значення міжнародно-правового визнання ризьких кордонів для політики Великої Британії і Франції щодо Польщі.

Об'єкт дослідження – процес становлення територіальних меж Польщі у 1918–1923 рр.

Предмет дослідження – зовнішньополітична діяльність Великої Британії і Франції стосовно формування території Польської держави у 1918–1923 рр. та їхній вплив на функціонування Другої Речі Посполитої як суб'єкта міжнародних відносин.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1918 по 1923 рр. Нижня межа безпосередньо пов'язана із відновленням незалежності Польської держави та закінченням Першої світової війни (11.11.1918 р.). Верхньою межею дослідження є 1923 р., хоча загальновизнаним фактом вважається встановлення кордонів Другої Речі Посполитої у 1922 р. Таке рішення пов'язане із прагненням цілісно дослідити вказану наукову проблему до юридичного завершення формування території Польської держави, яке відбулось шляхом міжнародно-правового визнання Радою Послів Антанти її східних кордонів (15.03.1923 р.).

Методологічною базою дослідження є системний підхід до вивчення суспільно-політичних явищ та міжнародно-політичних процесів у їх розвитку й взаємозв'язку, що ґрунтується на принципах науковості, об'єктивності, історизму, багатфакторності системності, теоретичних положеннях про дипломатичні механізми формування зовнішньої політики країн, науковому розумінні державотворчих процесів. Принцип наукової об'єктивності реалізувався через комплексний аналіз сукупності джерел, що стосуються дисертаційної роботи. Принцип історизму дозволив підійти до міжнародно-політичних процесів у їх розвитку та динаміці, вивчити події у взаємозв'язку та взаємозумовленості.

Принцип багатofакторності допоміг простежити різні об'єктивні та суб'єктивні процеси, які вплинули на формування політики Великої Британії і Франції щодо територіальних меж Польщі у 1918–1923 рр.

У ході виконання поставлених у дисертаційній роботі завдань були використані традиційні методи дослідження: проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, аналітико-типологічний, системно-структурний, ретроспективний, а також міждисциплінарний статистичний метод. За допомогою проблемно-хронологічного методу вдалось послідовно у часі розкрити політику Великої Британії і Франції у питанні становлення кордонів Другої Речі Посполитої, визначити основні територіальні проблеми Польщі у 1918–1923 рр. і показати їхній взаємовплив. Порівняльно-історичний та аналітико-типологічний методи дали змогу виявити і проаналізувати зміст, загальні риси та особливості британської і французької політики щодо територіальної проблематики Польщі після Першої світової війни. Метод системного аналізу та статистичний методи були застосовані для висвітлення та оцінки масштабу бойових дій, агітаційно-пропагандистських заходів, які відбулись упродовж періоду становлення польських кордонів у 1918–1923 рр. При розкритті подій і явищ державотворення використано також методи систематизації та класифікації фактів.

Дисертація базується на залученні широкого кола джерел, тому в роботі було використано й специфічні методи, зокрема, верифікації та класифікації джерел, встановлення місця і часу походження документів та матеріалів, перехресне співставлення джерел, визначення їхньої цінності для дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше у вітчизняній історичній науці зроблено спробу комплексно проаналізувати питання політики Великої Британії і Франції щодо становлення територіальних меж Польщі у 1918–1923 рр. Виявлено суперечності в політиці союзників стосовно Польщі на етапі відновлення її державності після Першої світової війни та досліджено вплив цього фактора на процес розв'язання територіальних проблем Польщі з її сусідами. Дисертаційне дослідження ґрунтується на залученні до наукового обігу нових архівних матеріалів, вивченні та систематизації масиву документів з архівосховищ Польщі та України, а також різноманітних документальних публікацій, преси, мемуарно-публіцистичної та дослідницької літератури. Вперше цілісно проаналізовано напрацювання представників радянської, української, російської, польської, британської і французької історіографії щодо досліджуваної проблеми. Визначено вплив геополітичних, історичних, ідеологічних чинників на ухвалення рішень щодо вирішення територіальних проблем Польщі.

Отриманий результат формує науковий та пізнавальний погляди на політичні перипетії європейських відносин, геополітичне значення відновленої Польської держави для цілого регіону. Запропоноване дослідження допоможе переосмислити та відтворити складні й неоднозначні події розвитку міжнародних відносин міжвоєнної доби та місце проблеми становлення територіальних меж Другої Речі Посполитої в них.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що його фактичний і теоретичний матеріал, основні наукові положення, оцінки та аналітичні

висновки можуть бути використані при розробці лекційних і спеціальних курсів з історії Франції, Великої Британії, Польщі та історії міжнародних відносин, а також при підготовці узагальнюючих праць, присвячених вказаних країн у перехідний період від війни до миру та відновленню Польської державності після Першої світової війни. Результати, що стали наслідками дослідження, можуть зацікавити фахівців з історії європейських країн, міжнародних відносин, в галузях політології, соціології тощо. Одержані результати за вказаною науковою темою можуть бути також використані при підготовці майбутніх дипломатів.

Особистий внесок здобувача. Теоретичні висновки та результати праці отримані на підставі особистих досліджень автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки та ідеї дисертаційної роботи було викладено у доповідях на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, зокрема: «Polska–Ukraina. Dziedzictwo i współczesność» (Слупськ–Устка, 2009), «Шевченківські дні – 2009» (Київ, 2009), «Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин» (Луганськ, 2010), «VI Богданівські читання» (Черкаси, 2010), «Traktat ryski 1921 roku w kontekście wojskowej i politycznej historii Europy Środkowo-Wschodniej» (Бялисток, 2011). Рукопис дисертаційного дослідження обговорено на засіданнях кафедри всесвітньої історії Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Публікації. Основні результати дослідження висвітлені у 7 наукових одноосібних статтях, п'ять з них опубліковані у фахових виданнях, що входять до переліку ВАК України, дві – матеріали конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 240 сторінок, з яких основного тексту 176 сторінок. У дисертації міститься 20 додатків, обсягом 20 сторінок. Список використаних джерел включає 44 сторінку (507 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано вибір теми, актуальність, предмет та об'єкт, хронологічні межі, мету, завдання і методологічну базу дослідження, вказані наукова новизна, практичне значення дисертації і апробація одержаних результатів.

У першому розділі «**Стан наукової розробки теми та джерельна база дослідження**» аналізується стан наукової розробки проблеми, дається характеристика джерел, використаних у дисертації.

У першому підрозділі «**Стан наукової розробки теми**» міститься історіографічний аналіз теми. Окремо розглядається вивчення досліджуваного питання представниками польської, радянської, російської, української, французької і британської історіографії. Крім того, відзначено цінні публікації істориків інших країн, які стосуються теми дослідження.

Польській історіографії належить основний вклад у дослідженні вказаної наукової проблеми. Після 1918 р. історики поділились на тих, хто головною умовою відновлення Польщі вважав міжнародну кон'юнктуру, і тих, хто робив наголос на

власних зусиллях польського народу. Вагома роль у розробці цієї теми дослідження належить С. Кутшебі¹, який подає критичний аналіз дій польської делегації на Паризькій мирній конференції, вказуючи на відсутність єдності серед польської влади, що було використано Лондоном і Парижем для досягнення власних цілей у польській проблематиці. Процес становлення кордонів Польщі проаналізовано в працях Е. Лукашевича, М. Хандельсмана і Г. Верещицького². Перший з них вважає, що великі держави лише намагались використати Польщу для досягнення власних цілей, які були продиктовані міжнародною ситуацією. Натомість останні двоє писали про наявність на Заході «польської доктрини».

Після Другої світової війни, за умов існування Польської Народної Республіки, праці з міжнародної тематики були переважно упередженими. До кінця 1950-х років тема дослідження піднімалась у контексті питання польсько-німецьких кордонів³. З 1960-х років з'являються роботи, присвячені французько-польським і британсько-польським взаєминам, а також різним аспектам навколо питання становлення східного кордону Польщі⁴.

Польські еміграційні історики П. Вандич, А. Ченчала, Т. Піщковський, Я. Карський⁵ та інші, котрі не відчували ідеологічного тиску при написанні робіт, ставили на меті показати, що Захід докладав усіх зусиль задля відновлення Польської державності після 1918 р.

Здобуття незалежності Польщі наприкінці 1980-х рр. вплинуло на ліквідацію цензури і утвердження плюралізму в науці. Своє висвітлення знайшли проблема становлення польсько-німецького кордону, східногалицьке питання, польсько-чеський конфлікт навколо Цешинської Сілезії та інші дослідження щодо територіальної проблематики⁶.

¹ *Kutrzeba St.* Kongres, traktat i Polska / St. Kutrzeba. – Warszawa–Lublin–Łódź–Kraków : G. Gebethner i Spółka, 1919. – 651 s.; *Kutrzeba St.* Polska odrodzona. 1914–1921 / St. Kutrzeba. – Kraków : Gebethner i Wolf, 1921. – 230 s.

² *Łukasiewicz J.* Polska jest mocarstwem / J. Łukasiewicz. – Warszawa : Gebethner i Wolf, 1939. – 62 s.; *Handelsman M.* Anglia – Polska 1814–1864 / M. Handelsman. – Warszawa–Lwów : E. Wende i Sp., 1917. – 114 s.; *Wereszycki H.* Anglia a Polska w latach 1860–1865 / H. Wereszycki. – Lwów : Nakł. Tow. Naukowego, 1934. – 207 s.

³ *Jędruszczak T.* Polityka Polski w sprawie Górnego Śląska 1918–1922 / T. Jędruszczak. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958. – 199 s.; *Ryszka F.* Kulisy decyzji w sprawie Śląska w r. 1921 / F. Ryszka // *Kwartalnik Historyczny*. – 1953. – nr. 1. – S. 127–167.

⁴ *Kukułka J.* Francja a Polska po traktacie wersalskim: (1919–1922) / J. Kukułka. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1970. – 623 s.; *Nowak-Kielbikowa M.* Polska – Wielka Brytania w latach 1918–1923 / M. Nowak-Kielbikowa. – Warszawa : PWN, 1975. – 445 s.; *Zaks Z.* Galicja Wschodnia w polskiej polityce zagranicznej (1921–1923) / Z. Zaks // *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich*. Studia i materiały. – Warszawa, 1971. – T. VIII. – S. 3–37.

⁵ *Wandycz P.* France and her Eastern Allies. 1918–1925. French-Czechoslovak-Polish Relations from Paris Peace Conference to Locarno / P. Wandycz. – Minneapolis : The University of Minnesota Press, 1962. – 454 p.; *Piszczkowski T.* Anglia a Polska (1914–1939) / T. Piszczkowski. – L. : Oficyna Poetów i Malarzy, 1975. – 456 s.; *Karski J.* Wielkie mocarstwa wobec Polski 1919–1945. Od Wersalu do Jałty / J. Karski. – Warszawa : PIW, 1992. – 547 s.

⁶ *Wrzesiński W.* Prusy Wschodnie w polskiej myśli politycznej w latach 1864–1945 / W. Wrzesiński. – Olsztyn : Ośrodek badań naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, 1994. – 468 s.; *Żurawski vel Grajewski P.* Walka dyplomatyczna wokół sprawy ukraińskiej na paryskiej konferencji pokojowej w roku

У радянській історіографії політичні події розглядались згідно із марксистською методологією, тобто виключно з класових позицій, що призвело до спотворення історії зарубіжних країн. Автори публікацій з французької і британської тематики⁷ писали про небезпеку з їх боку як імперіалістичних держав, а міжвоєнна Польща трактувалась як ворог СРСР, котра виконувала вказівки Заходу.

У російській історіографії різні аспекти теми дисертаційного дослідження піднімаються З. С. Белоусовою, К. Н. Колмагоровим, В. Н. Савченком⁸ та іншими. Втім, у багатьох дослідженнях й дотепер продовжується традиція радянської історіографії. Це стосується розгляду британської політики балансу сил нерозривно із курсом на придушення комунізму як його важливої складової. Існує тенденція оцінювати цю політику як намагання створити в Європі замкнутий економічний блок без Росії і Німеччини.

За період незалежності відбуваються позитивні зміни у висвітленні в українській історіографії актуальних проблем західноєвропейських держав, започаткованої представниками діаспори⁹. Окремі аспекти теми дисертації висвітлені у публікаціях істориків В. М. Даниленка, О. Я. Красівського, О. С. Кучика, О. В. Павлюка¹⁰ та інших, які розглядаються в контексті досліджень

1919 / P. Żurawski vel Grajewski // Warszawskie zeszyty ukrainozawcze. Spotkania Polsko-Ukraińskie. Studia Ucrainica. – 1996. – nr. 3. – S. 89–103; *Reginia-Zacharski J.* Sprawa ukraińska w polityce Wielkiej Brytanii w latach 1917–1923 / J. Reginia-Zacharski. – Toruń : Adam Marszałek, 2005. – 400 s.; *Kamiński M. K.* Konflikt polsko-czeski 1918–1921 / M. K. Kamiński. – Warszawa : Neriton, 2001. – 476 s.; *Wituch T.* Terytoria sporne w Europie po roku 1815 / T. Wituch. – Pułtusk : Wyższa Szkoła Humanistyczna w Pułtusku, 2001. – 360 s.

⁷ *Зубачевский В. А.* Из истории становления Версальской системы: дипломатическая борьба вокруг проблемы выхода Польши к морю накануне и в период работы Парижской мирной конференции / В. А. Зубачевский // Советское славяноведение. – 1989. – № 6. – С. 3–13; *Тарасов О. Ю.* Польско-румынский союз в восточноевропейской политике правительства А. Мильерана (январь-сентябрь 1920 г.) / О. Ю. Тарасов // Советское славяноведение. – 1985. – № 5. – С. 36–48.

⁸ *Европейская политика Великобритании и Франции: противоречия и сотрудничество / З. С. Белоусова // Европа между миром и войной (1918–1939) / Под ред. А. О. Чубарьяна. – М. : Наука, 1992. – С. 57–101; Колмагоров К. Н.* Д. Ллойд Джордж и польский вопрос во время Первой мировой войны и Парижской мирной конференции / К. Н. Колмагоров // Балтийский регион в истории России и Европы. – Калининград : Изд-во РГУ им. И. Канта, 2005. – С. 78–88; *Савченко В. Н.* Восточнославянско-польское пограничье 1918–1921. Етносоциальная ситуация и государственно-политическое размежевание / В. Н. Савченко. – М. : Институт славяноведения и балканистики РАН, 1995. – 195 с.

⁹ *Йосипишина Я.* Симон Петлюра : Польща й Антанта. У 70-річчя паризької трагедії 1926–1996 / Я. Йосипишина // Зб. матеріалів про відзначення 70-річчя загибелі Симона Петлюри / [упоряд.: Д. Михальчук, Д. Степовик]. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 1997. – С. 71–81; *Косик В.* Франція та Україна. Становлення української дипломатії (березень 1917 – лютий 1918) / В. Косик. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 264 с.; *Rakowsky J.* Franco-British policy toward Ukrainian revolution, March 1918 to February 1919 / J. Rakowsky. – Case : Western Reserve, 1974. – 378 p.

¹⁰ *Даниленко В. М.* Ліквідація Польської держави та встановлення радянського режиму в Західній Україні / В. М. Даниленко // Український історичний журнал. – 2006. – № 3. – С. 111–125; *Красівський О.* Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: Проблеми взаємовідносин / О. Красівський. / Українська академія державного управління при Президенті України. – К. : Видавництво ЦДДУ, 1998. – 299 с.; *Кучик О. С.* Зовнішньополітична діяльність українських урядів

історії зовнішньополітичної діяльності УНР, ЗУНР, Гетьманату Скоропадського і Директорії та на тлі взаємин країн Заходу з Україною. В. В. Ададуrow і Б. О. Ачкіназі зупинились над причинами визнання зверхності інтересів Польщі у французькій політиці після 1918 р., Л. М. Алексієвець дослідила питання визначення польських кордонів упродовж роботи Паризької мирної конференції, а Р. Б. Сирота вивчив проблему авторства британського документа щодо розмежувальної лінії, відомої як «лінія Керзона»¹¹.

Характерними ознаками *французької історіографії* міжвоєнної доби були європоцентризм та ідеалізація демократизму політики Франції, які переважають при розгляді польської тематики. Епопея світових воєн зумовила потребу переосмислити події. Праці цивілізаційного характеру школи «Анналів», яка стала панівною в історіографії, вплинули на поділ істориків на тих, хто й далі вважали достатнім вивчення дипломатичної історії та тих, хто наголошували на необхідності вивчати відносини між народами, матеріальне і духовне життя суспільств.

Пік публікацій з проблем зовнішньої політики Франції міжвоєнної доби припадає на 60–80-ті роки¹². Ж.–А. Суту зупинився на східноєвропейській політиці Франції, П. Ренувен дослідив питання утворення нових держав у Центрально-Східній Європі та роботи Паризької мирної конференції, а Ж.–Б. Дюрозель, досліджуючи зовнішню політику Франції, вказує на різні стратегічні плани Лондона і Парижа стосовно польської проблематики ще наприкінці Першої світової війни.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття відбувається повернення до «історії подій», але на підґрунті «історичного синтезу» і багатофакторності. З цих позицій Ж. –Ж. Беккер, П. де Гмелен¹³ висвітлюють роботу Паризької мирної конференції.

У *британській історіографії* вивчення питання політики Великої Британії і Франції щодо Польщі у 1918–1923 рр., у контексті інших проблем, було розпочато

і міжнародне становище України в перші повоєнні роки (1921–1923 рр.) / О. С. Кучик // Україна в міжнародних відносинах ХХ століття. – Львів : Світ, 1997. – С. 58–70; Павлюк О. В. Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923) / О. В. Павлюк. – К. : Видавничий дім «КМ Academia», 1996. – 187 с.

¹¹ Ададуrow В. Політика Франції стосовно українсько-польського конфлікту за Східну Галичину в період з листопада 1918 по березень 1919 рр. / В. Ададуrow // Україна в минулому. – 1995. – Вип. 7. – С. 18–32; Ачкіназі Б. О. Ставлення до «принципу національностей» у політичних колах Франції 1918–1919 рр. / Б. О. Ачкіназі // Міжнародні зв'язки України : наукові пошуки і знахідки. Зб. наукових праць. – 2000. – Вип. 9. – С. 169–186.; Алексієвець Л. М. Польське питання на Паризькій мирній конференції. Визначення кордонів Польської держави / Л. М. Алексієвець // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія. – 2002. – Вип. 4. – С. 200–212; Сирота Р. Б. «Лінія Керзона» чи «лінія Нем'єра»? Кордон і модернізація в багатоетнічному регіоні / Р. Б. Сирота // Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип. 39–40. – Львів, 2005. – С. 314–348.

¹² Soutou G. La France et les Marches de l'Est 1914–1919 / G. Soutou // Revue Historique. – № 528. – 1978/4. – P. 341–388; Renouvin P. Le Traité de Versailles / P. Renouvin. – P. : Flammarion, 1969. – 145 p.; Duroselle J.–B. La politique extérieure de la France de 1914 à 1945 / J.–B. Duroselle. – Fascicule I. – P. : PUF, 1965. – 119 p.

¹³ Becker J.–J. Le traité de Versailles / J.–J. Becker. – P. : Presses Universitaires de France, 2002. – 128 p.; Gmelin P. de. Versailles 1919 : Chronique d'une fausse paix / P. de Gmelin. – P. : Presses de la Cité, 2001. – 437 p.

кембріджськими істориками¹⁴. Вони оцінюють дії Лондона як частину політики створення «стабільної Європи», котра б не була успішно реалізована в разі відновлення Польщі в межах 1772 р. Історики-марксистичні А. Пейдж і А. Мортон¹⁵ доводять, що метою Лондона було знищення більшовизму, навіть за рахунок приєднання до Польщі «російських територій» і порушення балансу сил в Європі.

У 70–80-ті роки під впливом загальноєвропейських історіографічних процесів відбулось поступове методологічне зближення дипломатичної історії з історією міжнародних відносин. Для досліджень істориків цього періоду¹⁶ є характерним виправдання британського курсу. Великий внесок у вивчення проблеми зробив Н. Дейвіс¹⁷, який оцінює польсько-радянську війну як зіткнення однаково неприйнятних для британського керівництва польських федералістів і більшовиків.

Західноєвропейська історіографія представлена й класичною працею з польської проблематики на Паризькій мирній конференції датського історика К. Лундгрена-Нільсена¹⁸.

Отже, історіографічний аналіз засвідчує, що у контексті проблематики міжнародних відносин, витоків, причин і наслідків двох світових війн, вітчизняними та зарубіжними істориками зверталась увага на різні аспекти питання політики Великої Британії і Франції щодо процесу встановлення кордонів Другої Речі Посполитої. Поряд з цим, в історіографії відсутнє комплексне дослідження з питання місця польської територіальної проблематики в британській і французькій політиці 1918–1923 років.

У другому підрозділі «Джерельна база дослідження» проаналізовано широке коло різноманітних джерел, які можна класифікувати за наступними категоріями: офіційні дипломатичні документи, міжнародні договори і угоди, тематичні збірки документів світової політики; акти державного законодавства, парламентські та урядові документи; матеріали преси і періодики; документи особистого походження: мемуари, спогади, публіцистичні праці, щоденники, політичних діячів; довідкові матеріали. Використовувались документи Архіву Нових Актів у Варшаві (далі – АНА), Центрального військового архіву Польщі, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного історичного архіву у Львові.

¹⁴ Gooch G. P. The Cambridge History of British Foreign Policy : in 3 vol. / G. P. Gooch, A. W. Ward. – Cambridge, 1923. – Vol. III: 1866–1919. – 524 p.; Temperley H. W. V. A History of the Peace Conference of Paris : in 6 vol. / H. W. V. Temperley. – Oxford–London : Henry Frowde and Hodder and Stoughton, 1920–1924.

¹⁵ Пейдж А. Внешняя политика английского империализма / А. Пейдж. – М. : ГИЗ, 1938. – 88 с.; Мортон А. Л. История Англии / А. Л. Мортон. – М. : ИЛ, 1950. – 462 с.

¹⁶ Dockrill M. Peace without Promise: Britain and the peace Conferences 1919–1923 / M. Dockrill, J. Goold. – L. : Batsford, 1981. – 287 p.; Marks S. The Illusion of Peace: International Relations in Europe 1918–1933 / S. Marks. – L. : Macmillan, 1976. – 272 p.

¹⁷ Davies N. Lloyd George and Poland 1919–20 / N. Davies // Journal of Contemporary History. – 1971. – Vol. 6. – P. 132–154; Davies N. Orzeł biały, czerwona gwiazda: Wojna polsko-bolszewicka 1919–1920 / N. Davies. – Kraków : Znak, 1998. – 301 s.

¹⁸ Lundgreen-Nielsen K. The Polish Problem at the Paris Peace Conference. A study of the policies of the Great Powers and the Poles. 1918–1919 / K. Lundgreen-Nielsen. – Odense : Odense University Press, 1979. – 603 p.

Джерельну базу дослідження становлять матеріали польських архівів. Більшість цінних для нас матеріалів містяться в АНА. У фонді 322 (Міністерство закордонних справ) є чимало дипломатичної кореспонденції, інструкцій, нот, телеграм, що стосуються територіальних проблем Польщі. Детальне висвітлення британської і французької політики міститься у фонді 503 (Амбасада Речі Посполитої у Лондоні) та фонді 463 (Амбасада Речі Посполитої у Парижі). З фонду 39 (Польський Національний Комітет, далі – ПНК) використано матеріали протоколів засідань ПНК у Парижі, переговорів ПНК із західноєвропейськими урядами та з прем'єр-міністром Польщі І. Падеревським, депеші до польських посольств та перегляд преси, а також документи місії ПНК при англійському уряді. Фонд 45 АНА (Колекція опрацювань і відписів документів) містить, зокрема, документи про відносини Польщі з Литвою, Радянською Росією і Україною. Матеріали протоколів засідань Ради Міністрів (ф. 8) подають дані щодо територіальних проблем Польщі під час радянсько-польської війни та верхньосілезького і віленського питань. Архів Ігнація Падеревського (ф. 100) містить матеріали про міжнародне становище Польщі, Паризьку мирну конференцію, польські кордони, стосунки з Францією і Великою Британією.

Цінна інформація щодо територіальних проблем Польщі та політики, зокрема, Франції щодо них міститься у Центральному військовому архіві (м. Варшава). Важливі для дослідження матеріали знаходяться у Папці Теслера. В ній, в контексті діяльності французької військової місії у Польщі, подаються відомості про верхньосілезьке і цешинське питання, а також вплив радянсько-польської війни на становлення східних кордонів Польщі.

Велике значення для вивчення політики Великої Британії і Франції до східних кордонів Польщі мають документи, що зберігаються в українських архівах. Найбільш репрезентативною вітчизняною збіркою архівних матеріалів є колекція у Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України. Безпосередні контакти українських місій з урядовими і політичними колами Франції висвітлені у фонді 3535 «Українське товариство прихильників Ліги націй в Парижі». У фонді 3696 «Міністерство закордонних справ УНР» представлені оригінали листів, помітки, резолюції співробітників українських дипломатичних місій у Франції та інших європейських країнах, а також копії нот, звернень, відозв до союзницьких урядів.

Було використано матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львові. Вони містяться у ф. 355 «Західно-Українське Товариство Ліги Націй (Відень)», ф. 368 «Томашівський С.», ф. 492 «Президія Ради Міністрів (Варшава)», ф. 581 «Колекція документів про діяльність урядів і армії ЗУНР і УНР». Документальні джерела цих фондів висвітлюють британську і французьку політику щодо польсько-українського конфлікту і розкривають ухвали міжнародних конференцій до правно-державного статусу Східної Галичини у 1919–1923 рр.

У ході дослідження було опрацьовано опубліковані британські, французькі, польські, американські, радянські дипломатичні документи, які розкривають в рамках міжнародних відносин зміст політики Великої Британії і Франції щодо Польщі та її кордонів у 1918–1923 рр. Окрему групу представляють матеріали, що

стосуються роботи Паризької мирної конференції¹⁹. Зацікавлення викликають видання документів про зовнішню політику Польщі, українсько-польську війну 1918–1919 рр., польсько-радянську війну 1920–1921 рр., три сілезькі повстання і цешинський конфлікт.

Важливе значення у вивченні теми мали акти державного законодавства, парламентські та урядові документи Франції і Польщі, які дають змогу оцінити ступінь їх демократичності, виявити загальні тенденції і особливості зовнішньополітичного курсу Лондона і Парижа щодо цього питання.

Матеріали преси і періодики віддзеркалюють розмаїття думок щодо питання становлення кордонів Польщі. Преса досліджуваних країн традиційно відігравала велику роль як у формуванні громадської думки, так і лобюванні певних політичних рішень. У дослідженні було використано матеріали з польських (правої християнсько-національної газети «Kurier Warszawski», націонал-демократичної «Myśl Niepodległa», консервативної «Czas», поміркованої «Kurier Polski») та британських друкованих видань (урядової газети «The Times»).

Використано і проаналізовано мемуари, спогади, праці, щоденники державних політичних діячів, які дають змогу оцінити роль окремих осіб у досліджуваних подіях, а також виокремити їхні погляди із контексту офіційної дипломатичної позиції сторін.

Таким чином, наявність розлогого комплексу джерел, їх репрезентативність створили достатнє підґрунтя для реалізації поставлених у дослідженні завдань.

У другому розділі «Політика Великої Британії і Франції щодо Польщі напередодні та під час Паризької мирної конференції», що складається з чотирьох підрозділів, окремо розглянуто процес становлення північних, західних, південних і східних кордонів Польщі та роль Великої Британії і Франції у вирішенні цих питаннях.

У підрозділі першому «Ставлення Великої Британії і Франції до польської проблематики у період закінчення Першої світової війни» доведено, що створення коаліційного уряду за участю Польської соціалістичної партії та національно-демократичної партії, найбільше всього відповідало інтересам Великої Британії. Прихильники Р. Дмовського, які орієнтувались на Париж, не змогли досягти створення однопартійного уряду, що ускладнювало для Франції завдання встановлення своєї монополії над Польщею, яку вона планувала здійснити відповідно до французько-британського плану про розподіл Росії на сфери впливу від 23 грудня 1917 р.

Загалом, різні геополітичні розрахунки Франції і Великої Британії щодо майбутніх кордонів Польщі чітко спостерігається з часу перетворення польського питання на міжнародну проблему, яке відбулось після того як російський Тимчасовий уряд 30 березня 1917 р. видав декларацію про право на створення незалежної Польської держави.

¹⁹ *United States Department of State Papers relating to the foreign relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919* : in 13 vol. – Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1942–1947; *Sprawy polskie na Konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 r., dokumenty i materiały* : w 3 t. / [red. J. Bierzaneka i J. Kukułka]. – Warszawa : Państwowe Wydawn. Naukowe, 1965–1968.

У підрозділі другому «Велика Британія і Франція та проблема становлення північних і західних кордонів Польщі на Паризькій мирній конференції» розглядається британська і французька політика щодо польсько-німецьких протиріч навколо гданського і верхньосілезького питань, а також вирішення польського повстання у Познанщині та визначення майбутньої долі Вармії, Мазур і Повісля. З'ясовано, що завдяки кращій стратегічній позиції Великої Британії, на відміну від Франції, яка не мала на континенті будь-яких проблемних територій, таких як Ельзас і Лотарингія, якими б можна було шантажувати іншу сторону, значним зацікавленням Парижа в отриманні спільної військової гарантії з боку США і Великої Британії в разі поступки у гданському питанні, та підтримкою Німеччини і США британської сторони у цій справі як протидії встановленню французької гегемонії в Європі, рішення щодо польсько-німецьких кордонів у Версальському договорі від 28 червня 1919 р., в значній мірі відповідали британським інтересам. Водночас, перемога великопольського повстання створила сприятливі передумови для приєднання Познанщини до Польщі, що також було зафіксовано у Версальському договорі.

З огляду на активізацію польського національно-визвольного руху у Верхній Сілезії та неможливості негайного вирішення майбутньої приналежності Вармії, Мазур і Повісля без проведення плебісциту, учасникам конференції не вдалось остаточно розв'язати всі існуючі польсько-німецькі територіальні проблеми.

У підрозділі третьому «Проблема південного кордону Польщі в британській і французькій зовнішньополітичних стратегіях на Паризькій мирній конференції» доведено, що з огляду на негативну для Польщі позицію обох союзників у питанні її конфлікту із Чехо-Словаччиною навколо Цешинської Сілезії, Спишу і Орави, справа південного кордону викликала найменше протиріч між французькою і британською сторонами у порівнянні з іншими територіальними проблемами Польщі.

Цешинське питання, яке було серцевиною суперечки стосовно південного кордону Польщі, ще раз підтвердило вибірковість застосування етнічного принципу в залежності від наявної кон'юнктури. Зважаючи на свої економічні інтереси у нерозривності цешинського краю із Чехією та значні здобутки Польщі на східному фронті, Париж вирішив підтримати Прагу в цьому конфлікті, котра, в разі поразки у цій справі, могла б повернутись до позицій панславізму і посилення контактів із Росією. З огляду на відсутність будь-якої альтернативи у цій справі, окрім вигідного для Польщі варіанта плебісциту, що не відповідало британських інтересам, Лондон вирішив спертись на етнічний принцип. Розв'язання цього питання шляхом плебісциту повинно було відбутись у 1920 р.

У підрозділі четвертому «Ставлення Великої Британії і Франції до польських претензій на східні землі колишніх Австро-Угорської і Російської імперій» доведено, що питання східних кордонів Польщі виявилось для провідних держав значно складнішим, ніж всі попередні. Це пояснюється невирішеністю російського питання, яке сковувало дії союзників і давало Польщі шанс скористатись «радянським фактором» для територіальної експансії на схід. Становлення східних кордонів Польщі, що складались з двох частин: Східної Галичини, яка входила до

складу Габсбурзької імперії, та литовських і білоруських земель, які були частиною Російської імперії до початку Першої світової війни, розглянуто окремо.

Встановлено, що основним чинником, який позначився на неприйнятті Паризькою мирною конференцією остаточного рішення щодо східних кордонів Польщі на території колишньої Австро-Угорської імперії, а також на ухваленні рішення щодо передачі Східної Галичини лише під тимчасове управління Польщі від 25 червня 1919 р., було бажання задовольнити невідкладну військову потребу опору більшовикам і не порушити наявні інтереси «старої» Росії до цього краю.

Ухвала Паризької мирної конференції від 8 грудня 1919 р. щодо східного кордону Польщі встановлювала лінію, яка згодом отримала назву «лінія Керзона». Це рішення, яке відповідало етнічному принципу, ще раз засвідчило прагнення союзників врахувати інтереси «єдиної і неділимої» Росії. З огляду на контроль польською армією Східної Галичини, котра не повинна була увійти до складу Польської держави згідно з «лінією Керзона», а також продовження громадянської війни у Росії, вказана лінія, по суті, носила тимчасовий і декларативний характер. Відтак, питання східних кордонів Польщі залишалось відкритим. Позаяк, союзники відмовились від продовження інтервенції у Росію, вирішення цієї справи залежало тепер тільки від польсько-радянського протистояння.

Отже, кардинальна відмінність зовнішньополітичних планів Великої Британії і Франції стосовно Європи спричинила виникнення дипломатичного протистояння між ними напередодні і упродовж роботи Паризької мирної конференції навколо польської територіальної проблематики. Як наслідок, ці протиріччя не дозволили державам-переможницям повністю вирішити питання кордонів Польської держави та забезпечити тривалий мир і безпеку на континенті за рахунок створеної Версальської системи.

У третьому розділі «Політика Великої Британії і Франції щодо Другої Речі Посполитої на завершальному етапі формування її території (січень 1920 – березень 1923 рр.)», що складається з двох підрозділів, процес становлення польських кордонів та політика вказаних держав стосовно нього розглядається в контексті польсько-радянської війни та інших збройних конфліктів 1920–1923 рр.

У першому підрозділі «Польські територіальні проблеми в політиці Великої Британії і Франції під час радянсько-польської війни (січень 1920 р. – березень 1921 р.)» доведено, що польсько-радянська війна значною мірою вплинула на вирішення територіальних проблем Польщі. Фактичний ультиматум союзників упродовж конференції у Спа у липні 1920 р. щодо надання їй допомоги у війні з більшовиками тільки у разі поступок в наявних територіальних конфліктах, змусив польське керівництво погодитись на не вигідний для них поділ Цешинської Сілезії, Спишу та Орави, передачу Вільнюса до Литви та негайне проведення плебісцитів на Мазурах, Вармії і Повіслі, яким Варшава не могла приділити належної уваги.

Наближення радянських військ до Варшави у другій половині липня – на початку серпня 1920 р. засвідчили другорядність польського питання для британського прем'єр-міністра Д. Ллойд Джорджа та неоднозначну позицію французького керівництва, яке своїми діями показало, що Париж й досі не визначився зі своїм основним союзником у Східній Європі. Водночас, критичне

становище Польщі вплинуло й на загострення ситуації у Верхній Сілезії, яка призвела до початку другого сілезького повстання.

Підписання попереднього, а згодом офіційного Ризького мирного договору 18 березня 1921 р., який закінчив польсько-радянську війну 1920–1921 рр., означало передачу Польщі Західної України і Західної Білорусі, що становило 180 000 км² території на схід від «лінії Керзона». Рішення польського уряду про розрив Варшавського договору з урядом УНР засвідчило його відмову від федеративної концепції, що відповідало інтересам Лондона. Зважаючи на безперспективність подальших бойових дій Париж був змушений змиритись із цим фактом.

Франція, не бажаючи йти на контакт з більшовиками, відмовилась визнавати Ризький мир. Генеральний секретар МЗС Франції Ф. Бертельс, на відміну від прем'єр-міністра А. Бріана, який високо оцінив укладення французько-польського союзу у лютому 1921 р., вважав, що Польща становить лише тимчасову і недостатню протизагрозу Німеччини, якою може бути тільки Росія, навіть радянська. Велика Британія була задоволеною стабілізацією ситуації в регіоні, що відповідало її концепції балансу сил на континенті. Водночас, з огляду на вказані в договорі кордони Польщі, які проходили значно далі на схід від етнічної «лінії Керзона», гарантувати які було б ризиковано, Лондон також відмовився визнати цей документ.

У другому підрозділі «Велика Британія і Франція та територіальні проблеми Польщі у період після підписання Ризького мирного договору до визнання Радою Послів східних кордонів Польщі (березень 1921 р. – березень 1923 р.)» доведено, що перемога більшовиків у громадянській війні у Росії, провал польської федеративної ідеї, неможливість сформуванню сильний союзний блок держав Центрально-Східної Європи за участю Польщі, перетворювали останню на вразливу державу, затиснуту між союзними Радянським Союзом і Німеччиною. З огляду на існуючі ризиковані зобов'язання Франції щодо Польщі, зазначені в угодах 1921 р., Париж, незважаючи на більш успішний для нього і Варшави поділ Верхньої Сілезії у травні 1922 р., розпочав згортання своєї політики в Європі і все більше схилявся до британської позиції встановлення етнічних східних кордонів Польщі та надання їй ролі лише як «санітарного кордону» навколо Радянської Росії.

З'ясовано, що загострення міжнародної ситуації в Європі на початку 1923 р., пов'язане із небезпекою вибуху британсько-турецької війни та можливою підтримкою останньої з боку Москви, вступом французьких і бельгійських військ у Рур, що загрожувало Франції опинитись в міжнародній ізоляції, а також захопленням Клайпеди литовськими військами, вплинула на позитивну для Польщі зміну політики великих держав у питанні визнання ризького кордону, а також вирішення питання Східної Галичини і Віленщини на її користь.

Таким чином, польсько-радянська війна 1920–1921 рр., яка здійснила визначальний вплив на негативне розв'язання для Польщі її все ще відкритих територіальних проблем, засвідчила другорядність польської проблематики як для Великої Британії, так й для союзної Франції. Завершення процесу формування території Другої Речі Посполитої, яке відбулось шляхом визнання Радою Послів Антанти у березні 1923 р. східних кордонів Польщі, наочно продемонструвало більшу відповідність територіальних меж відновленої Польської держави

британській зовнішньополітичній концепції, а відтак це свідчить й про перемогу Лондона над Парижем у дипломатичному протистоянні навколо польської територіальної проблематики у 1918–1923 роках.

ВИСНОВКИ

В результаті дисертаційного дослідження було зроблено такі висновки:

– Проведений аналіз української та зарубіжної історіографії засвідчує, що на даний момент відсутнє комплексне дослідження, в якому було б розглянуто політику Великої Британії і Франції щодо територіальних меж Польщі у 1918–1923 рр. Джерельна база, яка складається із матеріалів українських і польських архівів, а також британських, американських, французьких, радянських, польських документальних публікацій та мемуарно-публіцистичних матеріалів, дозволяє висвітлити територіальну проблематику Польщі у контексті геополітичних змін в Європі після 1918 р.

– Аналіз історичних передумов відновлення Польської державності приводить до висновку, що воно було досягнуто завдяки синтезу зовнішніх і внутрішніх чинників. Перші з них пов'язані із наслідками Першої світової війни 1914–1918 рр., які привели до розпаду Російської, Німецької та Австро-Угорської імперій, в межах котрих перебували польські землі, проголошенням В. Вільсоном принципу права націй на самовизначення, геополітичними розрахунками великих держав, які підтримували ідею відновлення Польщі, щоправда, в різних територіальних межах. Внутрішні фактори відновлення державності полягали в активізації польського національно-визвольного руху як на самих польських землях – повстання у Познанщині, три сілезьких повстання, так й на еміграції – громадсько-політична діяльність Польського національного комітету, створення у Франції польської армії на чолі з Ю. Галлером, діяльність І. Падеревського тощо.

– Ключову роль у визначенні політики Франції і Великої Британії щодо кордонів Другої Речі Посполитої відіграли політичний, дипломатичний та військовий фактори. Безпосередній вплив на формування політики Франції і Великої Британії як держав-переможниць після 1918 р., здійснювала конкретна історична ситуація, породжена наслідками Першої світової війни, яка характеризувалась кардинальною зміною стратегічної ситуації в Європі, пов'язаною із розпадом Австро-Угорської, Російської, Німецької, Османської імперій, зростанням соціальної напруги, активізацією національно-визвольних рухів, економічною кризою, революціями в країнах, що зазнали поразки, чи виявили незадоволеність підсумками війни.

– Польща традиційно посідала відмінне місце і значення у зовнішньополітичних концепціях Франції і Великої Британії. Різні, іноді діаметрально протилежні, розрахунки Лондона і Парижа щодо європейського континенту, які чітко проявились при розгляді територіальної проблематики Польщі, підтверджують хрестоматійні положення стосовно генеральних ліній цих великих держав на міжнародній арені у 1918–1923 роках.

Польське питання по своїй суті було «польським» лише для самого польського народу, адже її проблематика розглядалась великими державами як засіб для

досягнення власних цілей. За своєю суттю політика Великої Британії і Франції щодо територіальної проблематики в Європі після 1918 р. мала за мету скоріше не врегулювання, а прагнення створити вигідний для кожної з них розклад сил на континенті. Польща грала в цьому збалансуванні велику, але разом з тим досить безперспективну роль «буферу» між Росією і Німеччиною, «противаги» Німеччині і «санітарної зони» навколо Росії.

Ключовим механізмом реалізації зовнішньополітичних концепцій союзників при вирішенні досліджуваного питання стало вміле маніпулювання етнічним принципом, принципом права націй на самовизначення та історичним принципом, які часто суперечили один одному, в залежності від наявної геополітичної та економічної кон'юнктури. Силowe встановлення більшої частини її кордонів в рамках 60 локальних збройних конфліктів та війні з ЗУНР, УСРР, РРФСР, викликало почуття несправедливості і призвело до напруги та підозрливості у відносинах Польщі з усіма її сусідами, за винятком Румунії і Латвії. Закладалось глибоке ворожості між державами Центрально-Східної Європи, що у 1939 р. стало однією із причин початку Другої світової війни.

– Завдяки існуючому британсько-французькому антагонізмові при розгляді територіальної проблематики Польщі у 1918–1923 рр., за виключенням цешинського конфлікту, Варшава отримувала певну свободу дій у розв'язанні питання встановлення своїх кордонів. Виразенням цих дій стала реалізація нею політики доконаних фактів, котра прикривалась наявністю серед політичної еліти Польщі двох концепцій – інкорпораційної і федеративної, щодо приєднання українських, литовських і білоруських земель, яка була яскравим відображенням продовження великодержавної традиції шляхетської Речі Посполитої. Вплив суперечностей між Лондоном і Парижем позначався й на ефективності боротьби польського національно-визвольного руху, зокрема при вирішенні верхньосілезького питання, а саме у фактичній підтримці французьким миротворчим контингентом польських робітників у сілезьких повстаннях проти німецьких напіввійськових формувань.

– Частковий провал польської програми територіальних претензій поставив Варшаву перед фактом даремності орієнтації тільки на одну велику державу – Францію. Загалом, всі спроби Франції створити у Центрально-Східній Європі ряд союзних їй блоків спрямованих проти Німеччини, Радянської Росії і революційного руху в Європі, втягували її в складні етнічні, територіальні, релігійні, політичні чвари між відновленими або новоствореними державами регіону. Як наслідок, неспроможність Парижа досягти цієї мети, з огляду на небажання Польщі приєднуватись до Малої Антанти, а Литви – до Варшавського договору, неефективність політики сили як методу примусити Німеччину виконувати пункти Версальського трактату, а також зближення останньої з більшовицькою Росією у Рапалло у 1922 р. та відцентрові тенденції у таборі переможців, призвели до значного погіршення міжнародного становища Франції, що змушувало її перейти до поступового згортання активної політики в Європі та посилення співпраці із Великою Британією.

– Міжнародно-правове визнання Радою Послів 1923 р. східного кордону Польщі, за великим рахунком, позбавило Париж і Лондон можливості впливати на

Варшаву використовуючи її територіальні проблеми. Втім, відсутність міжнародних гарантій щодо польсько-німецьких кордонів та заморожені конфлікти Польщі з її сусідами були потенційно небезпечними факторами, які могли негативно позначитись на міжнародному становищі Другої Речі Посполитої та політичній ситуації всередині країни.

Порівняльний аналіз політики Великої Британії і Франції щодо територіальних меж Польщі упродовж 1918–1923 рр. якнайкраще демонструє всю складність і суперечливість процесу становлення кордонів Другої Речі Посполитої та реалізації британської і французької зовнішньополітичних стратегій в Європі після Першої світової війни, які призвели до неповного задоволення польських територіальних вимог, згортання самостійної активної зовнішньої політики Франції і досягнення Великою Британією формування вигідної для неї рівноваги сил на континенті.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Чаїнський Ю. О. Політика Англії і Франції щодо гданського питання на Паризькій мирній конференції / Ю. О. Чаїнський // Гілея (науковий вісник) : Збірник наукових праць. – К. : ВІР УАН, 2009. – Вип. 21. – С. 97–106.

2. Чаїнський Ю. О. Проблема Цешинської Сілезії в британській і французькій зовнішній політиці у 1918–1919 роках / Ю. О. Чаїнський // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – Вип. 1. – С. 182–187.

3. Чаїнський Ю. О. Позиція Англії і Франції щодо союзу Пілсудського-Петлюри проти більшовиків / Ю. О. Чаїнський // Гілея (науковий вісник) : Збірник наукових праць. – К. : ВІР УАН, 2010. – Вип. 33. – С. 54–63.

4. Чаїнський Ю. О. Париж і Лондон та становлення польських кордонів у другій половині 1922–1923 роках / Ю. О. Чаїнський // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки : зб. наукових праць. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 7. – С. 274–281.

5. Чаїнський Ю. О. Питання політики Великої Британії і Франції щодо територіальних проблем Польщі у 1918–1923 роках у післявоєнній британській і французькій історіографіях / Ю. О. Чаїнський // Гілея (науковий вісник) : Збірник наукових праць. – К. : ВІР УАН, 2010. – Вип. 40. – С. 85–92.

6. Чаїнський Ю. О. Політика Англії і Франції щодо гданського питання на Паризькій мирній конференції / Ю. О. Чаїнський // Шевченківські дні – 2009 : міжнародна наук.-практич. конф., 9–10 березня 2009 р. : тези допов. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. – С. 108–110.

7. Чаїнський Ю. О. Позиція Великої Британії і Франції щодо проблеми Цешинської Сілезії в 1918–1919 роках / Ю. О. Чаїнський // Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин : міжнародна наук.-практич. конф., 7–8 квітня 2010 р. : тези допов. – Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2010. – Ч. 1. – С. 396–404.

Анотації

Чаїнський Ю. О. Політика Великої Британії і Франції щодо територіальних меж Польщі у 1918–1923 роках. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всевітня історія. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2011.

Дисертація присвячена політиці Великої Британії і Франції щодо процесу становлення кордонів Польщі у 1918–1923 роках. З'ясовано значення питання відновлення Польської держави серед комплексу проблем, які стояли перед Францією і Великою Британією після Першої світової війни. Розглянуто польські територіальні проблеми та роль Великої Британії і Франції у їхньому вирішенні на Паризькій мирній конференції та після її закінчення. Відзначається вибіркоче застосування Францією і Великою Британією етнічного принципу та принципу права націй на самовизначення при розв'язанні територіальних суперечок Польщі. З'ясовано дипломатичну перемогу Великої Британії над Францією у боротьбі навколо процесу формування кордонів Другої Речі Посполитої.

Ключові слова: Польща, Франція, Велика Британія, кордони, територіальні проблеми, зовнішня політика, Перша світова війна, міжвоєнний період.

Чаинский Ю. О. Политика Франции и Великобритания относительно территориальных пределов Польши в 1918–1923 годах. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 – всемирная история. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2011.

Диссертация посвящена сравнительному анализу и изучению политики Великобритании и Франции относительно процесса становления территориальных пределов Польши в 1918–1923 годах. Определено значение вопроса возобновления Польского государства и ее будущих границ среди комплекса проблем и заданий, стоявших перед Францией и Великобританией, как двумя сильнейшими европейскими государствами, после Первой мировой войны. Рассмотрены территориальные проблемы Польши с Германией, Чехословакией, Литвой, ЗУНР и Советской Россией, которые были препятствием на пути к формированию ее границ, а также роль британской и французской политики в их решении.

Проанализирована наработка представителей украинской, польской, советской, русской, французской, британской историографий, а также ценные труды представителей других стран по исследуемой проблеме, выявлено общее и отличное во взглядах историков. Предложена новая периодизация исследования британской политики относительно становления границ Польши, а именно выделен период польско-советской войны 1920–1921 гг.

Детально отображена внешняя и внутренняя борьба британских и французских политических, экономических, военных, дипломатических кругов в связи с обсуждением разных вариантов установления границ Польши на Парижской мирной конференции и после ее окончания. Показано непосредственное влияние

немецкого и русского вопроса, революционных факторов и большевистской угрозы при решении указанной проблемы.

Выяснено преобладающее влияние взглядов премьер-министра Дэвида Ллойд Джорджа на формирование политики Великобритании относительно Польши и ее границ в 1918–1922 гг. Отмечена важность периода польско-советской войны 1920–1921 гг., и конференции в Спа в частности, для существенного решения польской территориальной проблематики, которая продемонстрировала второстепенность польского вопроса для британской политики, а также дальнейшие колебания французской власти относительно определения своего основного союзника в Восточной Европе - Польши или России. Показано, преимущественно негативное для Польши, влияние разных ее территориальных споров с соседями друг на друга. Исследовано влияние рурской акции, которая негативно отразилась на международном положении Франции, и опасности британско-турецкой войны на международно-правовое признание Конференцией Послов восточных границ Польши в 1923 г.

Установлено выборочное приложение Францией и Великобританией этнического принципа, принципа права наций на самоопределение и исторического принципа, в выгодных для них случаях, при решении территориальных споров Польши. Отмечено, что силовое и часто несправедливое установление большей части границ Польши в рамках 60 локальных вооруженных конфликтов, а также в польско-украинской и польско-советской войне, которое было закреплено показным успехом искусства западной дипломатии, привело к напряжению и подозрительности в отношениях Польши со всеми ее соседями, за исключением Румынии и Латвии, и стало одной из причин начала Второй мировой войны.

Установленные и проанализированные предпосылки и причины дипломатической победы европейской политики Великобритании над Францией после Первой мировой войны, в частности в борьбе вокруг процесса формирования территориальных пределов Второй Речи Посполитой. Основные результаты исследования могут быть полезными для отечественных и иностранных дипломатов, ведь пример решения территориальной проблематики междувоенной Польши четко демонстрирует опасность возложения надежд относительно защиты территорий своего государства исключительно на помощь со стороны ведущих государств мира.

Ключевые слова: Польша, Франция, Великобритания, границы, территориальные проблемы, внешняя политика, Первая мировая война, междувоенный период.

Chainskyi Iu. O. Policy of Great Britain and France in relation to the territorial limits of Poland in 1918–1923. – Manuscript.

Thesis for a scientific degree of the candidate of historical sciences on speciality 07.00.02 – world history. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2011.

This thesis is devoted to studying the policy and Great Britain and France in relation to the establishment of the borders of Poland in 1918-1923. The meaning of the reinstatement of the Polish states within the complex of problems faced by France and Great Britain after First World War is evaluated. Role of Great Britain and France in the

resolution of the Polish territorial problems at the Paris Peace Conference and after its completion are considered. French and British selective ethnic principle and the principle of self-determination of nations relate to the resolution of the Polish territorial issues are examined. Britain's diplomatic victory over France in the struggle over establishing the borders of the Second Polish Republic is explained.

Keywords: Poland, France, Great Britain, borders, territorial problems, foreign policy, First World War, interwar period.